

GRAŻYNA WĄSOWICZ-KIRYŁO, TOMASZ BARAN

Wpływ samooceny i dobrostanu ekonomicznego na satysfakcję z życia kobiet i mężczyzn w różnym wieku

The influence of self-esteem and economic well-being on satisfaction with life in various age groups of women and men

Abstract: The study is devoted to determinants and correlates of subjective well-being. Its aim was to explore (a) whether satisfaction with life depends on age and gender, and (b) whether self esteem and evaluation of economic functioning are correlated with satisfaction with life and may explain differences in satisfaction with life in age groups. In a Computer Assisted Web Interviews study ($N = 1915$, aged 15–60) we found out that satisfaction with life decreases along time both in female and male groups. The results show that self-esteem and job satisfaction are positively related to satisfaction with life, whereas decrease in satisfaction with financial functioning may be the reason of lowered satisfaction with life among older people.

Key words: psychological well-being, economic well-being, self-esteem, satisfaction with life.

Wprowadzenie

Badania nad dobrostanem psychicznym (jakością życia, szczęściem) są intensywnie prowadzone od połowy XX wieku w ramach różnych nauk społecznych (Czapiński, 2004a). W badaniach tych poszukuje się korelatów i determinant jednostkowego oraz grupowego zadowolenia z życia. Zakres badań jest ogromny (jeśli chodzi o liczbę badań i państw, w których je prowadzono, a także wielkość prób), co znajduje odzwierciedlenie w bardzo bogatym piśmiennictwie polskim i światowym. W pracach z tego obszaru stosuje się różnorodną terminologię, metodologię i wskaźniki, można również odnotować sprzeczne wyniki, lecz badacze są zgodni co do tego, że dobrostan psychiczny ma strukturę wielowymiarową, a poszczególne wymiary mogą osobno i w interakcjach z innymi determinować zadowolenie z życia (Bańka, Derbis, red., 1994; Biegańska, Falkowski, 2010).

Zdaniem Eda Dienera, Eunkooka Suha, Richarda Lucasa i Heidi Smith (Diener et al., 1999), nie należy traktować dobrostanu jako pojedynczego konstruktu, lecz jako szeroką kategorię zjawisk, które obejmują emocje oraz poznawcze oceny satysfakcji z różnych domen życia i ogólnie z życia. Emocje składające się na dobrostan mogą być pozytywne (np. radość, szczęście) lub negatywne (np. lęk, depresja). Poznawcze oceny (wartościowanie) mogą dotyczyć różnych sfer życia (praca, rodzina, wypoczynek, zdrowie, pieniądze, własna osoba / samoocena i grupa, do której dana osoba należy) i być formułowane w odniesieniu do przeszłości, teraźniejszości i przyszłości.

Każde z tych zjawisk może stanowić i stanowi odrębny przedmiot badań. Badacze szukający odpowiedzi na pytanie, od czego zależy dobrostan psychiczny, czasem koncentrują się na wszystkich wymienionych aspektach, częściej jednak wybierają spośród wskazanego zbioru zmiennych tę, którą chcą opisać i wyjaśnić. Bywa to satysfakcja z własnej osoby, czyli samoocena, lub ogólna satysfakcja z życia. Wśród korelatów i determinant dobrostanu znajdują się zmienne o charakterze ekonomicznym (np. dochód), społecznym (np. kontakty społeczne) i psychologicznym (cechy temperamentalne i osobowościowe); zmienne obiektywne (np. wiek, płeć, dochód, praca) i subiektywne (np. satysfakcja finansowa, zadowolenie z pracy); zmienne pozytywne (np. satysfakcja z życia rodzinnego, zatrudnienie) lub negatywne (np. depresja, bezrobocie, koszty aktywności) (Biegańska, Falkowski, 2010; Derbis, Bańka, 1998; Ratajczak, 1993).

Mimo złożoności tematu po latach gromadzenia danych można sformułować pewne konkluzje dotyczące zmiennych z poszczególnych grup.

Wiele uwagi poświęcono sprawdzaniu znaczenia dochodu (indywidualnego i PKB). Z badań wynika jednak, że nie dochód, lecz postawy wobec pieniędzy i poziom satysfakcji finansowej są ważnymi korelatami zadowolenia z życia, przy czym w wypadku tej drugiej zmiennej jej związek z zadowoleniem z życia jest silniejszy w państwach biedniejszych (Diener, Diener, 1995; Oishi et al., 1999; Wąsowicz-Kiryło, 2008).

W publikacjach dotyczących znaczenia płci i wieku dla kształtowania satysfakcji z życia można znaleźć rozmaite rezultaty badań (w pewnej mierze zależne od definicji zmiennych i zastosowanych metod pomiaru). Niektórzy autorzy badań prowadzonych w państwach zachodnich wykazują, że kobiety są bardziej zadowolone z życia (Wood, Rhodes, Whelan, 1989; Nolen-Hoeksema, Rustig, 1999), jednakże w Polsce kobiety wykazują niższą satysfakcję z życia niż mężczyźni (Czapiński, 2004a). Na ogół jednak w badaniach nie stwierdzano różnic istotnych statystycznie między wynikami kobiet i mężczyzn, a jeśli różnice występowały, to raczej z powodu bardzo dużej próby, gdyż były minimalne (Diener, Diener, 1995; Diener et al., 1999). Stanisław Kowalik, Marzena Zakrzewska i Joanna Słapińska (2006) zwracają uwagę, iż brak różnic w ocenie jakości życia może być efektem stosowania zbyt syntetycznych wskaźników, a różnice płciowe są bardziej widoczne w przypadku stosowania miar analitycznych, dotyczących poszczególnych wymiarów jakości życia.

W polskich badaniach związek dobrostanu psychicznego z wiekiem jest ujemny; im osoby są starsze, tym mniej zadowolone, niezależnie od tego, czy w badaniu użyto wskaźników negatywnych, związanych z poziomem depresji (Czapiński, 2009), czy złożonej skali Campbella, w której przedmiotem pomiaru były oceny kilkunastu dziedzin życia składające się na miarę ogólną (Kowalik, Zakrzewska, Słapińska, 2006). Krzywe opisujące związek między wiekiem a dobrostanem używane w badaniach światowych (prowadzonych z udziałem tysięcy badanych, reprezentujących różne narodowości) przyjmują prawie wszystkie kierunki. W przeglądzie dokonany przez Edwarda Dienera, Eunkooka Suha, Richarda Lucasa i Heidi Smith (Diener et al., 1999) przytaczane są badania, z których wynika, że: (a) nie ma związku między tymi dwiema zmiennymi (Okma, Veenhoven, 1996), (b) osoby starsze są najbardziej szczęśliwe (ze względu na mniejsze aspiracje — Inglehart, 1990), (c) z wiekiem rośnie zadowolenie z przeszłego życia i maleje zadowolenie z perspektyw (Cantril, 1965). Ponadto, David Blanchflower i Andrew Oswald (2008) stwierdzili, że zależność ta ma postać litery U, czyli że osoby w średnim wieku są najmniej szczęśliwe (niezależnie od płci). Ronald Inglehart (2002) natomiast zaobserwował efekt interakcji płci z wiekiem, stwierdzając, że kobiety do 45. roku życia są bar-

dzień szczęśliwe od mężczyzn, a po 45. roku życia — mniej szczęśliwe od mężczyzn.

W badaniach nad dobrostanem wykazano także, że wpływ charakterystyk obiektywnych na dobrostan jest znacznie mniejszy niż wpływ zmiennych psychologicznych (Czapiński, 2004a). Podkreśla się, iż zadowolenie z życia zależy w znacznej mierze od podmiotu i jego cech (Biegańska, Falkowski, 2010; DeNeve, Cooper, 1998; Diener et al., 1999; Wąsowicz-Kiryło, 2008) oraz od tego, co ludzie uważają za „subiektywnie dobre, co sprawia im radość, przynosi szczęście, daje satysfakcję” (Czapiński, 2004b, s. 366).

Autorzy wielu opracowań wykazują, że samoocena jest cechą wchodzącą w najsilniejsze związki z dobrostanem ogólnym i jego różnymi aspektami, w tym z satysfakcją z życia (Arslan, Hamarta, Uslu, 2010; Diener, Diener, 1995; Hong, Giannakopoulos, 1994; Karatzias et al., 2006; Paradise, Kernis, 2002; Schimmack, Diener, 2003). Ważną rolę przypisuje się także satysfakcji z relacji społecznych i rodzinnych (Diener, Diener, 1995) oraz z życia zawodowego (Bańka, 1994; Derbis, 1995; Derbis, Bańka, 1998) i funkcjonowania ekonomicznego (Groenland, 1989).

Samooocena — jej determinanty i związek z satysfakcją z życia

W opinii badaczy dobrostanu, duże znaczenie samooceny w kulturach zachodnich (w których umiejętność pozytywnego myślenia o sobie jest efektem przystosowania się — Diener, Diener, 1995) wynika z tego, że wysoki poziom samooceny sprzyja zdrowiu, niskiemu poziomowi depresji, większym osiągnięciom życiowym i ekonomicznej zamożności (Orth, Trzesniewski, Robins, 2010). Ponadto, mając wiedzę o znaczeniu samooceny dla oceny jakości życia i możliwość określenia czasu, w jakim prawdopodobny jest jej spadek, i tego, w jakich grupach on występuje, można podejmować działania zapobiegawcze. Przekonania te stanowiły podstawę wielu prac nad samooceną i jej rolą dla kształtowania subiektywnego dobrostanu.

Z metaanaliz wyników badań (Robins, Trzesniewski, 2005) oraz z badania na temat samooceny osób w wieku 15—104 lat i jej determinant przeprowadzonego w społeczeństwie amerykańskim (Robins et al., 2002; Orth, Trzesniewski, Robins, 2010) wynika, że samoocena

zależy od wieku i płci. U bardzo młodych ludzi samoocena jest dosyć wysoka, około 25. roku życia następuje jej spadek (istotnie statystycznie większy u kobiet), potem dochodzi do wzrostu. Załamanie samooceny ma miejsce około 60. roku życia; u przedstawicieli obu płci jest ona wówczas na zbliżonym, lecz niższym w stosunku do przeszłości poziomie (por. także McCarthy, Hoge, 1982; McMullina, Cairney, 2004; Salsali, Silverstone, 2003). Zatem obniżenie samooceny w okresie około 25. i po 60. roku życia może przekładać się na pogorszenie zadowolenia z życia.

Jeden z celów opisanego w dalszej części artykułu badania dotyczy samooceny, definiowanej jako względnie stała i świadoma postawa (pozytywna lub negatywna) wobec Ja (Dzwonkowska, Lachowicz-Tabaczek, Łaguna, 2008). W badaniu szukano odpowiedzi na pytania: Czy polskie kobiety mają samoocenę różną od samooceny mężczyzn?, Czy samoocena zmienia się z wiekiem?, oraz: Czy samoocena jest związana z satysfakcją z życia?

Dobrostan ekonomiczny a satysfakcja z życia

Edward Groenland (1989) uważa, że zadowolenie z dostępu do dóbr i usług, poczucie finansowego bezpieczeństwa (*financial certainty*) i finansowej niezależności (*financial independence*) stanowią ważne wymiary dobrostanu społeczno-ekonomicznego (*psycho-economic well-being*). Autor ten nawiązuje do prac, w których prezentowany jest pogląd, iż zarówno obiektywna sytuacja ekonomiczna, jak i poziom zaspokojenia potrzeb (w tym kontekście potrzeb materialnych) wpływają na dobrostan ekonomiczny (*subjective economic well-being*) (Brzezińska, Stolarska, Zielińska, 2002; Strümpel, 1974 — podajemy za: Groenland, 1989).

Bardzo ważnym aspektem ekonomicznego funkcjonowania człowieka jest także praca. Źródłem zadowolenia w tym obszarze może być nie tylko sam fakt posiadania pracy i jej wykonywania (Bańka, 1994; Derbis, 1995; Derbis, Bańka, 1998), lecz także poziom trudności zadań i ich zgodność z kompetencjami, przyjemność czerpana z jej wykonywania oraz poczucie otrzymywania godziwego wynagrodzenia, które pozwala zaspokoić potrzeby. Tak definiowane zadowolenie z pracy stanowi jeden z wymiarów dobrostanu ekonomicznego, mierzonego w polskiej skali DOSPE (Wąsowicz-Kiryło, 2012). Skala DOSPE służy również do pomiaru satysfakcji finansowej oraz swobody finansowej. Jednostka doświadcza satysfakcji finansowej, gdy ma poczucie stabilności swojej

sytuacji i przyrostu dochodów, gdy ocenia swoje dochody jako wyższe od dochodów innych osób o podobnym statusie i potrafi utrzymać się samodzielnie. Powodem satysfakcji może być ponadto możliwość swobodnego dysponowania pieniędzmi i robienia nieplanowanych zakupów, czyli swoboda finansowa.

Satysfakcja z życia jest traktowana jako jeden z komponentów dobrostanu psychicznego (Pavot, Diener, 2008), zatem można spodziewać się silnych związków z jego innymi składowymi, w tym z dobrostanem ekonomicznym. Zgodnie z posiadaną przez autorów wiedzą (jeśli pominąć prace, w których wskaźnikiem dobrostanu ekonomicznego był dochód lub satysfakcja finansowa), dotychczas nie prowadzono badań na temat związków różnych aspektów dobrostanu ekonomicznego z ogólnym zadowoleniem z życia. Badanie prezentowane w tym artykule miało wypełnić tę lukę — dokonano więc pomiaru satysfakcji z pracy, satysfakcji finansowej i swobody finansowej.

Cele badania

Punktem wyjścia badania opisanego w tej pracy jest wyrażony przez wielu autorów (m.in. Diener et al., 1999; Kowalik, 1994) pogląd, zgodnie z którym na odczuwanie dobrostanu składają się poznawcze, wartościujące oceny satysfakcji z różnych sfer życia.

Głównym celem badania było sprawdzenie, czy subiektywne oceny własnej osoby (samoocena) oraz własnego funkcjonowania ekonomicznego wpływają na ogólną satysfakcję z życia (jeden z elementów dobrostanu psychicznego), definiowaną jako „ogólna ocena jakości życia odniesiona do wybranych przez siebie kryteriów” (Shin, Johnson, 1978 — cyt. za: Juczyński, 2001, s. 134). Mając na uwadze doniesienia z badań dotyczące różnic międzypłciowych oraz potencjalny wpływ wieku na zmiany w wartościowaniu analizowanych aspektów, w badaniu uwzględniono także znaczenie płci i wieku.

Kolejny cel badania wyznaczyło poszukiwanie odpowiedzi na następujące pytania: (a) Które z uwzględnionych zmiennych odgrywają szczególną rolę w odczuwaniu satysfakcji z życia?, (b) Czy w wartościach wszystkich (potencjalnych) predyktorów występują różnice w zależności od wieku i płci?, oraz (c) Czy rozkłady zmiennych uznanych za powiązane z satysfakcją z życia (w grupach wyodrębnionych ze względu na wiek i płeć) mogą wyjaśniać ewentualne różnice i zmiany w zakresie satysfakcji z życia kobiet i mężczyzn w różnych grupach wiekowych?

Spodziewaliśmy się — opierając się na wynikach wcześniejszych badań — że wystąpi niższy poziom satysfakcji z życia u kobiet i spadek satysfakcji z życia w późniejszym wieku (niezależnie od płci). Przypuszczaliśmy także, że analiza rozkładów wartości zmiennych wchodzących w związku z satysfakcją z życia pozwoli ustalić przyczynę ewentualnego spadku satysfakcji z życia u osób starszych.

Narzędzia badawcze

Badanie zostało zrealizowane na Ogólnopolskim Panelu Badawczym ARIADNA, prowadzonym przez firmę GG Network S.A. W chwili realizacji badania w panelu uczestniczyło 50 tysięcy osób w wieku powyżej 15 lat. Rekrutacja do panelu jest prowadzona w sposób ciągły. Uczestnicy panelu są wybierani losowo spośród prawie 10 milionów Polaków (według Megapanel PBI/Gemius) korzystających regularnie, tj. minimum raz w miesiącu, z wydawnictw i produktów internetowych firmy GG Network S.A. (ponad 6 milionów Polaków robi to codziennie). Po przyjęciu zaproszenia do panelu każda z osób została poddana procedurze rejestracji i weryfikacji danych osobowych oraz wyraziła zgodę na udział w badaniach opinii i rynku zgodnie z wymogami *Ustawy o ochronie danych osobowych*. Uczestnicy panelu za udział w badaniach są wynagradzani w systemie lojalnościowym; pozwala to zmaksymalizować wiarygodność i rzetelność uzyskiwanych danych.

Grupa badawcza

Na potrzeby omawianego badania w październiku 2010 roku z panelu badawczego została wylosowana i zrealizowana ogólnopolska próba licząca 1 915 osób (w wieku 15 lat¹ i więcej; 854 kobiety, 1 061 męż-

---

¹ W artykule prezentowane są wyniki dla grup wiekowych, które powstały z połączenia kategorii wybieranych przez badanych. Grupa pierwsza: 15—19 lat ($N = 365$) i 20—24 lata ($N = 376$), grupa druga: 25—29 lat ($N = 334$) i 30—39 lat ($N = 469$), grupa trzecia: 40—59 lat ($N = 294$) i powyżej 60. roku życia ($N = 55$). W kontekście uzyskanych wyników istotne jest zwrócenie uwagi, że grupa osób powyżej 60. roku życia stanowi jedynie niecałe 3% badanej próby.

czyn). W badaniu zastosowano następujące kwestionariusze: (a) skala SES Rosenberga (Dzwonkowska, Lachowicz-Tabaczek, Łaguna, 2008), (b) skala Satysfakcji z Życia (Diener et al., 1985; Juczyński, 2009) oraz (c) kwestionariusz DOSPE do pomiaru trzech aspektów dobrostanu ekonomicznego (Wąsowicz-Kiryło, 2012). Osoby wylosowane do badania otrzymały pocztą elektroniczną indywidualny (unikalny) link do ankiety zamieszczonej na stronie internetowej. W badanej próbie wymienione kwestionariusze spełniły zwyczajowo przyjęte kryteria rzetelności.

Wyniki

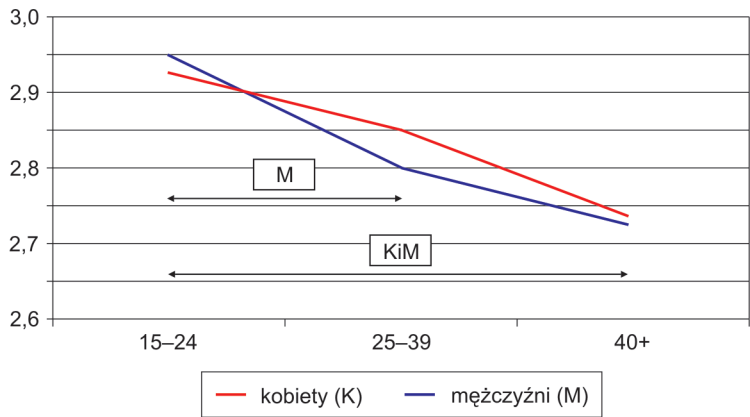
W celu uzyskania odpowiedzi na postawione pytania badawcze zastosowano analizę wariancji (dwu- i jednoczynnikową) oraz analizę regresji liniowej (metodą krokową). Pierwsza technika pozwoliła opisać zmiany w zakresie wartości poszczególnych zmiennych w zależności od płci i wieku, natomiast druga ujawniła zmienne istotne dla kształtowania satysfakcji z życia.

Wiek i płeć a satysfakcja z życia

Dwuczynnikowa analiza wariancji nie wykazała różnic w wynikach kobiet i mężczyzn, natomiast stwierdzono wystąpienie efektu głównego dla wieku ($F_{2; 0,0005} = 9,47$). Wartości średnich ilustrują to, że osoby starsze odczuwają mniejszą satysfakcję z życia (rys. 1.). Testy Scheffego przeprowadzone na wynikach całej próby wykazały różnice istotne statystycznie między wynikami osób najmłodszych i osób ze średniej grupy wiekowej, a także osób najmłodszych i najstarszych. Analizy przeprowadzone osobno w grupach kobiet i mężczyzn potwierdziły istnienie pierwszej z tych zależności wyłącznie w grupie mężczyzn, a drugiej — w obu grupach wyodrębnionych ze względu na płeć. Nie stwierdzono różnic istotnych statystycznie między drugą i trzecią z porównywanych grup wiekowych, zatem można uznać, że główny „spadek”² satysfakcji ma miejsce do 40. roku życia, a potem tendencja spadkowa utrzymuje się, lecz jest znacznie mniej nasiloną.

---

² Słowo „spadek” (oraz słowa „przyrost”, „zmiana”) jest używane w tekście umownie w odniesieniu do wszystkich porównań wyników. Badanie nie miało charakteru podłużnego, zatem wnioskowanie może dotyczyć jedynie porównywania badanych grup wiekowych i nie pozwala na ocenę, czy u tych samych osób z wiekiem dochodzi do spadku (zmiany lub przyrostu) oceny jakości życia (lub jakiegokolwiek innej zmiennej).

Rys. 1. Wiek i płeć a satysfakcja z życia

Objaśnienie: Linia ciągła zakończona strzałkami oznacza efekt główny dla wieku. Wyodrębniono grupy ze względu na płeć, w których wystąpił efekt główny dla wieku.

Źródło: Badania własne.

Predyktory satysfakcji z życia — zestawienie ogólne

Dokonano podsumowania wyników analizy regresji przeprowadzonej osobno w grupach wyodrębnionych ze względu na płeć i wiek w celu oszacowania znaczenia poszczególnych zmiennych dla kształtowania satysfakcji z życia (tabela 1).

Tabela 1

**Predyktory satysfakcji z życia
w grupach wyodrębnionych ze względu na płeć i wiek
(współczynniki β oraz współczynnik determinacji R^2)**

Predyktory		Wiek kobiet (N = 846)			Wiek mężczyzn (N = 1045)		
		15—24 (N = 326)	25—39 (N = 370)	40+ (N = 150)	15—24 (N = 416)	25—39 (N = 433)	40+ (N = 196)
Dobrostan ekonomiczny	satysfakcja z pracy	0,210	0,258	0,276	0,301	0,319	0,238
	satysfakcja finansowa	0,289	0,223	0,328	0,320	0,333	0,279
	swoboda finansowa	0,123	0,098	—	0,090	—	0,181
Samoocena		0,283	0,264	0,246	0,253	0,170	—
R^2		0,388	0,400	0,409	0,441	0,428	0,322

Źródło: Badania własne.

Wartości współczynników determinacji wskazują na ważną rolę analizowanego zestawu zmiennych, które wyjaśniają w prawie wszystkich grupach (z wyjątkiem grupy najstarszych mężczyzn) około 40% zróżnicowania satysfakcji z życia. Wartości współczynników β dowodzą, że zarówno w grupie kobiet, jak i w grupie mężczyzn istotne są dwa wymiary dobrostanu ekonomicznego (satysfakcja z pracy i satysfakcja finansowa), jednak w przypadku kobiet duże znaczenie ma także samoocena.

Warto podkreślić, że w przypadku wszystkich analizowanych zmiennych wystąpiły wartości β ujawniające dodatnie zależności. To oznacza, że jeśli poziom danego predyktora maleje z wiekiem, wówczas potencjalnie charakterystyka ta może stanowić przyczynę zaobserwowanego spadku satysfakcji z życia. Uwzględniając ten fakt, dalej przedstawimy wartości predyktorów w grupach wyodrębnionych ze względu na wiek, ze szczególnym naciskiem na kierunek zmian w wielkości średnich uzyskanych w poszczególnych grupach wiekowych.

Predyktory satysfakcji z życia i ich wartości w grupach wyodrębnionych ze względu na płeć i wiek

Z tabeli 1 wynika, że dwie zmienne zostały włączone do równań regresji we wszystkich analizach, co oznacza, że zmienne te wiążą się z satysfakcją z życia niezależnie od wieku i płci. Te dwie zmienne to wymiary dobrostanu ekonomicznego: satysfakcja z pracy i satysfakcja finansowa. Zgodnie z przewidywaniem, korelują one dodatnio z satysfakcją z życia (tabela 2).

Tabela 2

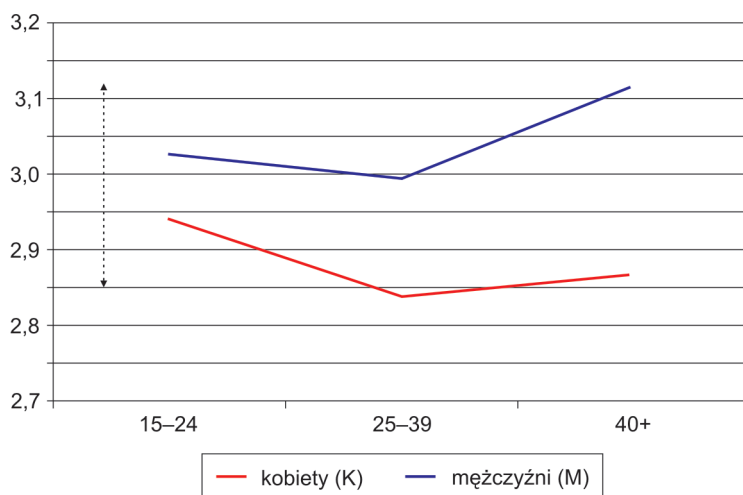
**Związek satysfakcji z pracy i finansów z satysfakcją z życia
(współczynnik korelacji r -Pearsona)**

Predyktory	Kobiety i mężczyźni	Kobiety	Mężczyźni
Satysfakcja z pracy	0,492**	0,468**	0,515**
Satysfakcja finansowa	0,527**	0,519**	0,539**

** $p = 0,01$

Źródło: Badania własne.

Dalej zaprezentowano wyniki szczegółowe dotyczące kolejnych predyktorów. Dwuczynnikowa analiza wariancji wykazała, że poziom satysfakcji z pracy (rys. 2) jest istotnie statystycznie wyższy u mężczyzn ($F_{1; 0,0005} = 14,121$), lecz nie obniża się z wiekiem, zatem zmienna ta nie odpowiada za spadek zadowolenia z życia.

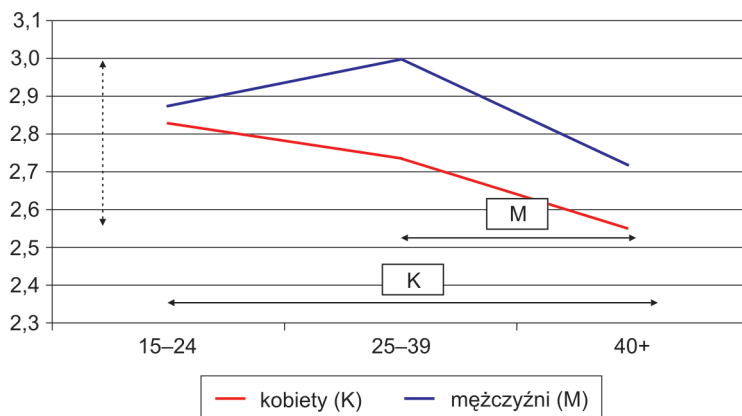

Rys. 2. Wiek i płeć a satysfakcja z pracy (dwuczynnikowa analiza wariancji)

Objaśnienie: Linia przerywana zakończona strzałkami oznacza efekt główny dla płci. Wyodrębniono grupy ze względu na płeć, w których wystąpił efekt główny dla wieku.

Źródło: Badania własne.

W przypadku satysfakcji finansowej dwuczynnikowa analiza wariancji ujawniła wystąpienie efektu interakcji: wiek $\times$ płeć ($F_{2; 0,055} = 2,897$), efektu głównego dla płci ($F_{1; 0,0005} = 15,203$) oraz efektu głównego dla wieku ($F_{2; 0,0005} = 9,711$), z dwiema statystycznie istotnymi różnicami międzygrupowymi (rys. 3). Jednoczynnikowa analiza wariancji przeprowadzo-

Rys. 3. Wiek i płeć a satysfakcja finansowa (dwuczynnikowa analiza wariancji)

Objaśnienie: Linia ciągła zakończona strzałkami oznacza efekt główny dla wieku, linia przerywana — dla płci. Wyodrębniono grupy ze względu na płeć, w których wystąpił efekt główny dla wieku.

Źródło: Badania własne.

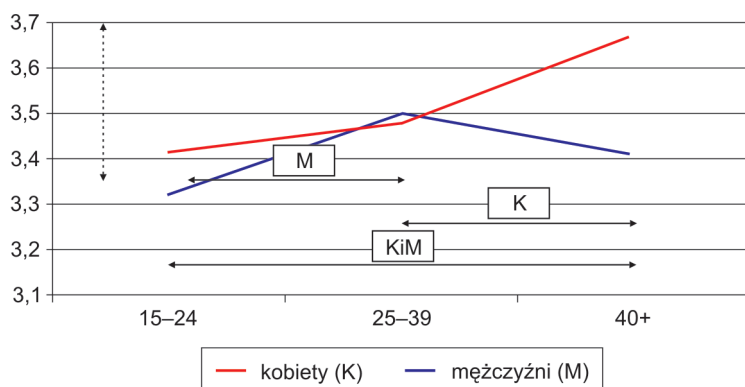
na osobno w grupach kobiet i mężczyzn wykazała, iż istotna statystycznie różnica między wynikami najmłodszej i najstarszej grupy występuje u kobiet ($F_{2; 0,006} = 5,157$), a różnica między grupą średnią i najstarszą ma miejsce w grupie mężczyzn ($F_{2; 0,001} = 7,628$).

W podsumowaniu wyników uzyskanych dla satysfakcji finansowej można stwierdzić, że jest ona doświadczana w większym stopniu przez mężczyzn niż przez kobiety; satysfakcja finansowa silniej wpływa na satysfakcję z życia mężczyzn do 40. roku życia niż kobiet, a po 40. roku życia relacja ta się odwraca i poczucie zadowolenia z własnej sytuacji finansowej jest ważniejszym predyktorem satysfakcji z życia w przypadku kobiet niż w przypadku mężczyzn. Co więcej, oceny przyrostu zarobków, otrzymywania wynagrodzeń wyższych od innych ludzi i stabilności sytuacji finansowej z wiekiem są coraz niższe (u mężczyzn dopiero po 39. roku życia). Oceny te mogą być na tyle ważne, że przyczyniają się do obniżania oceny satysfakcji z życia.

Samoocena została włączona do równań regresji dla satysfakcji z życia we wszystkich grupach z wyjątkiem najstarszych mężczyzn. W jej przypadku stwierdzono umiarkowane (istotne statystycznie na poziomie $p < 0,01$) korelacje z satysfakcją z życia. Podobnie jak współczynniki β , korelacje są nieco wyższe w grupie kobiet ($r_K = 0,40$) niż w grupie mężczyzn ($r_M = 0,31$), co oznacza, że samoocena ma większe znaczenie dla kształtowania satysfakcji z życia kobiet niż mężczyzn.

Interesująca jest różnica w wartościach samooceny i dynamika zmian występująca między grupami wiekowymi (rys. 4). Dwuczynnikowa analiza wariancji wykazała istnienie efektu interakcji ($F_{2; 0,011} = 4,558$), efektu głównego dla płci ($F_{1; 0,002} = 9,798$) oraz efektu głównego dla wieku ($F_{2; 0,0005} = 15,345$). Okazało się, że kobiety mają istotnie statystycznie wyższą samoocenę od mężczyzn. Co więcej, samoocena kobiet przyrasta nieznacznie, jeśli porówna się wyniki grupy najmłodszej i średniej, po czym zwiększa się istotnie po 40. roku życia. Natomiast w przypadku mężczyzn główna pozytywna zmiana w wysokości samooceny ma miejsce przed 40. rokiem życia, po czym następuje nieznaczny (i nieistotny statystycznie) spadek. Mając na uwadze kierunek zmian wartości samooceny w poszczególnych grupach wiekowych, również ta cecha raczej nie prowadzi do obniżania satysfakcji z życia.

Ostatnia z analizowanych zmiennych — poczucie swobody finansowej (rys. 5) — stanowi predyktor satysfakcji z życia kobiet do 39. roku życia oraz mężczyzn do 24. i po 40. roku życia. Zmienna ta koreluje z satysfakcją z życia umiarkowanie ($r_{KIM} = 0,37$; $r_K = 0,39$; $r_M = 0,35$; $p < 0,01$). Przyjmuje istotnie statystycznie wyższe wartości w grupie mężczyzn ($F_{1; 0,0005} = 15,847$) oraz malejące wartości w kolejnych grupach wiekowych ($F_{2; 0,0005} = 36,866$). Uzyskane dla tej zmiennej wyniki analiz statystycz-

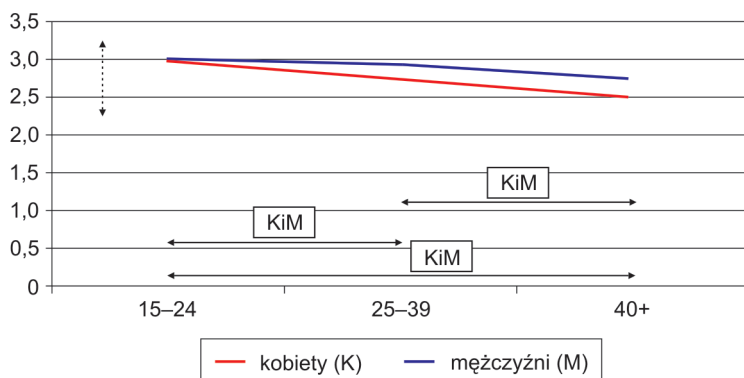

Rys. 4. Wiek i płeć a samoocena

Objaśnienie: Linia ciągła zakończona strzałkami oznacza efekt główny dla wieku, linia przerywana — dla płci. Wyodrębniono grupy ze względu na płeć, w których wystąpił efekt główny dla wieku.

Źródło: Badania własne.

nych wskazują na to, że obniżająca się z wiekiem ocena możliwości wydawania pieniędzy na nieplanowane zakupy i przyjemności stanowi ważne ograniczenie w doświadczaniu pełniejszej satysfakcji z życia.

Rys. 5. Wiek i płeć a swoboda finansowa

Objaśnienie: Linia ciągła zakończona strzałkami oznacza efekt główny dla wieku, linia przerywana — dla płci. Wyodrębniono grupy ze względu na płeć, w których wystąpił efekt główny dla wieku.

Źródło: Badania własne.

Podsumowanie wyników

Zgodnie z przewidywaniem i wynikami badań prowadzonych w Polsce wcześniej (Czapiński, 2009; Kowalik, Zakrzewska, Słapińska, 2006), satysfakcja z życia jest z wiekiem coraz niższa, przy czym największy jej spadek zanotowano w grupach do 40. roku życia. Nie stwierdzono różnic w poziomie ogólnego zadowolenia kobiet i mężczyzn, natomiast różnice wystąpiły w przypadku wszystkich analizowanych wymiarów dobrostanu psychicznego. Zaobserwowano, iż kobiety mają wyższą samoocenę od mężczyzn, których satysfakcja z pracy i funkcjonowania finansowego jest z kolei silniejsza niż u kobiet. Wyniki te są spójne z wyjaśnieniem proponowanym przez Stanisława Kowalika, Marzenę Zakrzewską i Joannę Słapińską (2006), zgodnie z którym analiza ocen jakości życia z perspektywy szczegółowych wymiarów daje większe możliwości uchwycenia różnic międzypłciowych niż pojedynczy pomiar ogólnej satysfakcji.

Uwzględnione w badaniu zmienne psychologiczne — ocena własnej osoby oraz funkcjonowania ekonomicznego — okazały się trafnie dobrane i potwierdzają znaczenie cech psychologicznych, wyjaśniają bowiem około 40% zróżnicowania satysfakcji z życia. Waga poszczególnych charakterystyk jest jednak w pewnym zakresie powiązana z płcią. Samoocena ma większe znaczenie dla kształtowania satysfakcji z życia kobiet niż mężczyzn, dla których najważniejsze spośród analizowanych zmiennych są dwa wymiary dobrostanu ekonomicznego, czyli satysfakcja finansowa (najsilniejszy predyktor również w grupie kobiet po 40. roku życia) i satysfakcja z pracy.

Analiza zmian w poziomie samooceny i poszczególnych aspektów dobrostanu ekonomicznego w grupach zróżnicowanych pod względem wieku pozwoliła wyodrębnić dwie kategorie zmiennych. Jedną grupę tworzą charakterystyki, które nie zmieniają się z wiekiem (satysfakcja z pracy) lub których zmiana następuje w kierunku pozytywnym (samoocena), zatem zmienne te nie są przyczyną obniżenia satysfakcji z życia.

Do drugiej grupy zmiennych można zaliczyć dwa wymiary dobrostanu ekonomicznego, które wraz z wiekiem przyjmują malejące wartości, zatem mogą być powiązane z obniżaniem poziomu satysfakcji z życia. Jest to satysfakcja finansowa i swoboda finansowa. Pierwsza z tych zmiennych opisuje ocenę stabilności sytuacji finansowej, a także poczucie, że dochód rośnie i jest wyższy niż dochód innych ludzi. Związki satysfakcji finansowej z dobrostanem psychicznym wykazano również w badaniach zachodnich (Oshi et al., 1999). Druga zmienna — swoboda finansowa — odnosi się do możliwości robienia zakupów nieplanowanych i dla przyjemności.

W kontekście uzyskanych wyników badań istotne jest pytanie, dlaczego osoby najstarsze w badanej próbie mają najmniejsze poczucie swobody w wydatkowaniu pieniędzy oraz są mniej zadowolone ze swojej sytuacji finansowej. Z pewnością istotne znaczenie ma fakt, iż urodziły się w warunkach braku dóbr na rynku, których powszechna obecnie szeroka dostępność może powodować silniejszą potrzebę posiadania i wydawania większej ilości pieniędzy. Młodszy badani urodzili się w okresie rozwoju ekonomii rynkowej w Polsce lub wówczas byli młodzi, zatem ich zdolność przystosowania się do nowych warunków może być większa. Niezależnie jednak od przyczyn istotne jest to, że brak zadowolenia z funkcjonowania w świecie pieniędzy może obniżać ogólną satysfakcję z życia, w odróżnieniu od zadowolenia z wykonywania pracy zgodnej z umiejętnościami i sprawiającej przyjemność oraz pozytywnej postawy wobec własnej osoby.

Bibliografia

- Arslan C., Hamarta E., Uslu M., 2010: *The relationship between conflict communication, self-esteem and life satisfaction in university students*. "Educational Research and Reviews", vol. 5 (01), s. 31—34.
- Bańka A., 1994: *Jakość życia w psychologicznych koncepcjach człowieka i pracy*. W: *Psychologiczne i pedagogiczne wymiary jakości życia*. Red. A. Bańka, R. Derbis. Poznań, s. 19—40.
- Bańka A., Derbis R., red., 1994: *Psychologiczne i pedagogiczne wymiary jakości życia*. Poznań.
- Biegańska K., Falkowski A., 2010: *Jakość życia przedsiębiorców*. W: *Psychologiczne uwarunkowania zachowań ekonomicznych. Przedsiębiorczość — pieniądze — konsumpcja*. Red. M. Goszczyńska, M. Górnik-Durose. Warszawa, s. 37—66.
- Blanchflower D.G., Oswald A.J., 2008: *Is well-being u-shaped over the life cycle?* "Social Science and Medicine", vol. 66, no. 8, s. 1733—1749.
- Brzezińska A., Stolarska M., Zielińska J., 2002: *Poczucie jakości życia w okresie dorosłości*. W: *Zadania i role społeczne okresu dorosłości*. Red. K. Appelt, J. Wojciechowska. Poznań, s. 103—145.
- Cantril H., 1965: *The pattern of human concerns*. New Brunswick, NJ.
- Czapiński J., 2004a: *Psychologiczne przesłanki i efekty dobrostanu psychicznego*. W: *Psychologia ekonomiczna*. Red. T. Tyska. Gdańsk, s. 192—242.
- Czapiński J., 2004b: *Quo Vadis Homo? Zrównoważony rozwój, jakość życia i złudzenie postępu*. W: *Wymiary życia społecznego. Polska na przełomie XX i XXI wieku*. Red. M. Marody. Warszawa, s. 356—380.
- Czapiński J., 2009: *Indywidualna jakość życia*. W: *Diagnoza społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków*. Red. J. Czapiński, T. Panek. Warszawa, s. 151—256.
- DeNeve K.M., Cooper H., 1998: *The happy personality: A meta-analysis of 137 personality traits and subjective well-being*. "Psychological Bulletin", vol. 124, s. 197—229.

- Derbis R., 1995: *Znaczenie pracy dla jakości życia*. W: *Pomiar i poczucie jakości życia u aktywnych zawodowo oraz bezrobotnych*. Red. A. Bańka, R. Derbis. Poznań, s. 27—40.
- Derbis R., Bańka A., 1998: *Poczucie jakości życia a swoboda działania i odpowiedzialność*. Poznań.
- Diener E., Diener M., 1995: *Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem*. "Journal of Personality and Social Psychology", vol. 68, no. 4, s. 653—663.
- Diener E. et al., 1985: *The satisfaction with life scale*. "Journal of Personality Assessment", vol. 49, s. 71—75.
- Diener E. et al., 1999: *Subjective well-being: three decades of progress*. "Psychological Bulletin", vol. 125, no. 2, s. 276—302.
- Dzwonkowska I., Lachowicz-Tabaczek K., Łaguna M., 2008: *Samoocena i jej pomiar. Polska adaptacja skali SES M. Rosenberga. Podręcznik*. Warszawa.
- Groenland E., 1989: *Socio-economic well-being and behavioral reactions. A panel study of people drawing benefits from the Dutch National Social Security System*. Tilburg.
- Hong S.M., Giannakopoulos E., 1994: *The relationship of satisfaction with life to personality characteristics*. "Journal of Psychology", vol. 128, s. 547—558.
- Inglehart R., 1990: *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton, NJ.
- Inglehart R., 2002: *Gender, aging, and subjective well-being*. "International Journal of Comparative Sociology", vol. 43, no. 3—5, s. 391—408.
- Juczyński Z., 2009: *Narzędzia pomiaru w promocji i psychologii zdrowia*. Warszawa.
- Karatzias A. et al., 2006: *Predicting general well-being from self-esteem and affectivity: an exploratory study with Scottish adolescents*. "Quality of Life Research", vol. 15, no. 7, s. 1143—1151.
- Kowalik S., 1994: *Temporalne uwarunkowania jakości życia*. W: *Psychologiczne i pedagogiczne wymiary jakości życia*. Red. A. Bańka, R. Derbis. Poznań, s. 41—52.
- Kowalik S., Zakrzewska M., Słapińska J., 2006: *W jaki sposób płeć może różnicować jakość życia w różnych stadiach życia człowieka*. W: *Role płciowe. Socjalizacja i rozwój*. Red. M. Chomeczyńska-Rubacha. Łódź, s. 11—28.
- McCarthy J.D., Hoge D.R., 1982: *Analysis of age effects in longitudinal studies of adolescent self-esteem*. "Developmental Psychology", vol. 18, no. 3, s. 372—379.
- McMullina J.A., Cairney J., 2004: *Self-esteem and the intersection of age, class, and gender*. "Journal of Aging Studies", vol. 18, no. 1, s. 75—90.
- Nolen-Hoeksema S., Rusting C.L., 1999: *Gender differences in well-being*. In: *Well-being: The foundations of hedonic psychology*. Eds. D. Kahneman, E. Diener, N. Schwarz. New York, s. 330—352.
- Oishi S. et al., 1999: *Cross-cultural variations in predictors of life satisfaction: Perspectives from needs and values*. "Personality and Social Psychology Bulletin", vol. 25 (8), s. 980—990.
- Okma P., Veenhoven R., 1996: *Is a longer life better? Happiness of the very old in 8 EU-countries*. Manuscript in preparation.
- Orth U., Trzesniewski K.H., Robins R.W., 2010: *Self esteem development from young adulthood to old age: a cohort-sequential longitudinal study*. "Journal of Personality and Social Psychology", vol. 98, no. 4, s. 645—658.
- Paradise A.W., Kernis M.H., 2002: *Self-esteem and psychological well-being: Implications of fragile self-esteem*. "Journal of Social and Clinical Psychology", vol. 21, no. 4, s. 345—361.

- Pavot W., Diener E., 2008: *The satisfaction with life scale and the emerging construct of life satisfaction*. "The Journal of Positive Psychology", vol. 3, s. 137—152.
- Ratajczak Z., 1993: *W pogoni za jakością życia. O psychologicznych kosztach radzenia sobie w sytuacji kryzysu ekonomicznego*. W: *Zmiany społeczne. Zagrożenia i wyzwania dla jednostki*. Red. Z. Ratajczak. [„Kollokwia Psychologiczne”. T. 2]. Warszawa, s. 37—51.
- Robins R.W. et al., 2002: *Global self-esteem across the life span*. "Psychology and Aging", vol. 17, no. 3, s. 423—434.
- Robins R.W., Trzesniewski K.H., 2005: *Self-esteem development across the lifespan*. "Current Directions in Psychological Science", vol. 14, no. 3, s. 158—162.
- Salsali M., Silverstone P.H., 2003: *Low self-esteem and psychiatric patients: Part II — The relationship between self-esteem and demographic factors and psychosocial stressors in psychiatric patients*. "Annals of General Hospital Psychiatry", vol. 2, no. 3, s. 1—8.
- Schimmack U., Diener E., 2003: *Predictive validity of explicit and implicit self-esteem for subjective well-being*. "Journal of Research in Personality", vol. 37, s. 100—106.
- Shin D.C., Johnson D.M., 1978: *Avowed happiness as an overall assessment of the quality of life*. "Social Indicators Research", vol. 5, s. 475—492.
- Strümpel B., 1974: *Economic well-being as an object of social measurement*. In: *Subjective elements of well-being*. Ed. B. Strumpel. Paris.
- Wąsowicz-Kiryło G., 2008: *Psychologia finansowa. O pieniądzach w życiu człowieka*. Warszawa.
- Wąsowicz-Kiryło G., 2012: *Kwestionariusz do pomiaru dobrostanu społeczno-psychologiczno-ekonomicznego DOSPE — wersja B*. Niepublikowany materiał w posiadaniu współautorki artykułu.
- Wood W., Rhodes N., Whelan M., 1989: *Sex differences in positive well-being: a consideration of emotional style and marital status*. "Psychological Bulletin", vol. 106, s. 249—264.